
خیام کیست؟

نوشته: دکتر شیرین بیانی (اسلامی ندوشن)

www.ketab.ir

سرشناسه	: بیانی، شیرین (اسلامی ندوشن)، ۱۳۱۷-
عنوان و نام پندیاور	: خیام کیست؟ نوشته شیرین بیانی (اسلامی ندوشن).
مشخصات نشر	: تهران: یزدا، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۶ ص
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۰۸ - ۲۰۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: خیام، عمر بن ابراهیم، ۴۳۲ - ۴۵۱۷ق. - نقد و تفسیر
موضوع	: خیام، عمر بن ابراهیم، ۴۳۲ - ۴۵۱۷ق. رباعیات - نقد و تفسیر
موضوع	: شعر فارسی - قرن ۵ق. - تاریخ و نقد
رده بندی کنگره	: ۱۳۸۹ غ ۹۴۶ ب ۹۴۵ / PIR۴۶۲۵
رده بندی دیویی	: ۸۵۱ / ۷۲۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۱۹۴۳۸۷

یزدا

خیام کیست؟

نوشته: دکتر شیرین بیانی (اسلامی ندوشن)

ناشر:	یزدا
چاپ اول:	۱۳۹۰
آمادسازی قبل از چاپ:	نشریه خبر یزدا
مدیر تولید:	محمد پرویز مند
صفحات:	معصومه شهریار
چاپ / صحافی:	دالاهو / یزدا
قطع و تعداد صفحات:	رقعی - ۲۱۶
شمارگان:	۱۱۰۰ نسخه
بها:	۶۰۰۰ تومان

شابک: ISBN: 978-600-165-001-7

□ □ □

دفتر نشر و نمایندگی دائمی: تهران - سیدخلدان - خیابان ارسباران - کوچه ستاری - شماره ۲۲ - ساختمان یزدا تلفن: ۵۰-۲۲۸۵۶۲۷ (۰۲۱)
 دفتر بخش و نمایندگی دائمی: تهران - انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - کوچه بهشت آیین - شماره ۲۱ - طبقه اول تلفن: ۵-۶۶۴۱۵۲۲۴ (۰۲۱)
 چهارراه فرهنگیان، ابتدای بلوار شهید سید محمد پاک نژاد، فروشگاه بزرگ کتاب یزدا تلفن: ۴-۷۲۶۵۲۷۳ (۰۳۵۱) فروشگاه یزدا:

Website: WWW.YAZDA.IR

Website: WWW.HVAC.IR

E-mail: INFO@YAZDA.IR

نوجه: به موجب قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸/۱/۱۱ و همچنین قانون فرم و لکچر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۰ کلیه حقوق این اثر به مؤلف و ناشر یزدا محفوظ است. هر کس تمام یا قسمتی از این کتاب را بدون اجازه، نشر یا پخش یا عرضه کند، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: زندگی نامه
۱۴	نام و نشان
۲۱	شهرت
۲۳	نیشابور، زادگاه ختّام
۳۲	زمان ختّام
۳۷	فصل دوم: ختّام در رویاروئی با زمانه
۳۸	حکایت «سه یار دبستانی»
۴۳	سفرهای مهمّ ختّام
۴۴	بلخ
۴۶	اصفهان
۴۹	بغداد
۵۱	ختّام و سلجوقیان

فرقه‌ها و نحله‌های تأثیرگذار بر خَیام	۵۵
معتزله	۵۵
اشعریه	۵۶
اخوان الصفا	۵۹
فرقه اسماعیلیه	۶۲
سایر فرقه‌ها	۶۶
فصل سوم: اندیشه‌های علمی - فلسفی خَیام	۶۹
۱- دانش	۷۰
تالیفات خَیام در زمینه‌های ریاضی - فیزیک	۷۲
تناسخ از دید خَیام	۷۸
خَیام و دانش نجوم	۸۰
۲- فلسفه - حکمت	۸۷
فلسفه خَیامی	۸۹
خرد	۹۷
سرنوشت	۱۰۵
تالیفات فلسفی خَیام	۱۰۹
۳- تاریخ - گرایش به عهد باستان	۱۱۴
خَیام در رویارویی با تاریخ	۱۱۵
۴- عرفان - تصوّف	۱۲۳
خَیام، فرقه قلندریه و باباطاهر عریان	۱۲۹
خَیام و باده	۱۳۶
۵- فقاہت	۱۴۳

۱۴۹	فصل چهارم: ختام و رباعیاتش
۱۵۰	نگرش ادواری به رباعیات، پس از ختام
۱۵۷	محتوای رباعیات
۱۶۱	فرجام کلام
۱۶۷	ضمیمه: منتخبی از رباعیات
۱۶۸	رباعیات مندرج در کتاب «ناردانه‌ها»
۱۸۹	رباعیات منتخب نگارنده
۲۰۱	فهرست منابع و مآخذ
۲۰۶	فهرست اسامی
۲۰۶	فهرست اسامی کسان، سلسله‌ها، اقوام و فرقه‌ها
۲۱۳	فهرست اسامی جاها

آنانکه محیط فضل و آداب شدند
در جمع کمال، شمع اصحاب شدند
و به زین شب تاریک نبردند برون
گفتند فسانه‌ای و در خواب شدند

کتاب حاضر حاصل سه سخنرانی است که هر یک بمناسبت بزرگداشت حکیم عمر خیام نیشابوری ایراد گردیده؛ و این توفیقی بزرگ بود؛ تا نگارنده بتواند، در حد امکان بگونه‌ای گسترده با این نابغه دانش، فلسفه - حکمت، عرفان و شعر آشنا گردد. این سه سخنرانی یکی در «دانشگاه جواهر لعل نهرو» در دهلی، بسال ۱۳۸۲، دیگری در «بنیاد خیام‌شناسی» نیشابور بسال ۱۳۸۷ و سومی در «دانشگاه فردوسی مشهد» در سال ۱۳۸۹ صورت گرفت؛ که اینک مواردی نیز بدانها افزوده شده است.

درباره خیام، بخصوص «رباعیات» وی با دیدگاه‌های گوناگون، سخن بسیار رفته است؛ و امید می‌رود که نوشته حاضر توانسته باشد تا حدودی

طرز اندیشهٔ مادی و معنوی وی را بگونه‌ای کنجکاوانه بکاود و راه بجائی برد. «تا چه قبول افتد و چه در نظر آید».

کتاب حاضر شامل چهار فصل می‌باشد؛ بدین قرار: فصل اول «زندگی‌نامه»؛ که دربرگیرندهٔ نحوهٔ زندگی، مکان و زمان خِیام است. در آن به معرفی نیشابور، زادگاه وی، این شهر شهیر و پرماجرا، از ابتدای تأسیس تا عهد وی می‌پردازد. سپس نظری بر پیشینهٔ فرهنگ و تمدن عهدی که خِیام در آن می‌زیسته، همچنین جؤ موجود در زمان او می‌اندازد. فصل دوم چگونگی روبروئی خِیام با فرهنگ، سیاست و جامعه را شرح می‌دهد؛ و همچنین شهرهای مهمی که او در آنها زیسته. دیگر از موارد مطرح شده در این فصل آسوخورهای اندیشه‌های لاهوتی و ناسوتی او می‌باشد. در فصل سوم، مسائل علمی - فلسفی وی مورد بحث قرار می‌گیرد. در این باره باید به سؤال زیر پاسخ گفت که: هدف وی در تکاپوهای خستگی‌ناپذیر علمی - فلسفی‌اش کدام است؟ خِیام در جستجوی چیست؟ به این سؤال می‌توان این‌گونه پاسخ گفت که او دانشمند - ریاضی‌دانی نابغه است که در جستجوی یافتن راز آفرینش و حقیقت زندگی؛ یا بهتر گفته شود «هستی و نیستی» است؛ و در این راه از همهٔ داده‌های عقلی و نقلی و حتی عرفان گاه اشراق‌گونه بهره می‌گیرد. این فصل شامل دانش، فلسفه، حکمت، عرفان و فقاہت نزد اوست. در فصل چهارم، با عنوان «خِیام و رباعیاتش»، به جستجو در طرز اندیشهٔ این نابغهٔ بزرگ؛ که به شاعری کشیده شده، از خلال «رباعیات» معروف او پرداخته می‌شود؛ که می‌توان آن را جلوهٔ زندگی‌اش دانست؛ و سرانجام کتاب به «فرجام کلام» می‌رسد.

بعثت کمبود منابع، بسیاری از پرسش‌ها بی‌جواب می‌ماند؛ و تنها بخش

علمی آن که قواعد و فرمول‌های نجومی و ریاضی (جبر، هندسه، حساب و مثلثات) وی را نمایان می‌سازد، می‌تواند جوابگوی این مقوله باشد؛ ولی از آنجا که کتاب حاضر کنکاشی درباره کلیات کشفیات وی و تأثیر آن بر طرز تفکرش در زمینه کائنات و جهان هستی و نیستی است، به جزئیات جنبه علمی آنها پرداخته نمی‌شود؛ زیرا که آن مربوط به «تاریخ علم در ایران» می‌گردد؛ که از حوصله این بحث خارج است. مهمترین منابع نگارنده برای تدوین اثر، تالیفات و بخصوص رباعیات وی بوده است؛ که سرگردانی و حیرت او را در چگونگی خلقت، زندگی و بخصوص مرگ نمودار می‌سازد؛ هر چند که خیام در ردیف مهمترین ستاره‌شناسان و ریاضی‌دانان و حتی فیلسوفان دوران خویش و پس از آن بشمار می‌رود، که نامش جاویدان گردیده؛ و امروزه هم این نام بر بخشی از خاک کره ماه نهاده شده. آن بخش که از جانب زمین نمودار نیست.